

لېكهنه كاني كوتايپيھنان به يونيتاد له عيراق

پروفيسور دكتور بريار شيركو بابان

“ريكخراوى داعش” به بهرچاوى هه موو دنيا كوردانى ئيزيدى و چهندان پيكهاتهى ترى عيراقى كرده ئامانج. خراپترين و بهر فراوانترين شالوى له ناوېردن له سهدهى بيست و يه كه مدا له عيراق پرووى داوه؛ له سه رده ميكددا هه والله كان به كليكيك ده گاته هه موو جيهان. تاوانه كان هينده قيزهون بوون، ويزدانى كومه لگه ي نيوه دهوله تيبى هه ژاند. دهوله تى داعش بو ماوه يه كى كه م به رده وام بوو، به لام جووله لابه لكان و ئايدى لولوزيه كه يان ئيستايش ماون.

له و ماوه كورتهى خه لافه تى داعش له سالانى ۲۰۱۶-۲۰۱۷ له عيراق و سووريا، كومه لگه ي نيوه دهوله تى به توندترين شيوه ي سه ربازى، ئابوورى و سياسى روو به روويان بووه وه. هه ريمى كوردستان و پيشمه رگه، وه كوو به شدار بوويه كى سه ره كى له هاوپه يمانى جيهانى دژى داعش، نه كتهرى يه كلاكه ره وه بوو بو له ناوېردنى حوكم پرانى ئه م ده سه لاته تيروريسيته. هه ر بو وه بيرهيئانه وه، تاوانه كاني داعش بو پيش نو سال زياتر ده گه رپته وه، كه چى نه كومه لگه ي نيوه دهوله تى، نه نه ته وه يه كگرتووه كان هه نكاويكى راسته قينه يان بو دادگه يي كورنى ئه م تاوانه نيوه دهوله تيبانه نه هاويشتووه؛ جگه له وهى له سالى ۲۰۱۷ دا ئه نجومه نى ئاسايشى نه ته وه يه كگرتووه كان بريارى پيكه يئانى “تيمى ليكولينه وهى نه ته وه يه كگرتووه كان بو پالپشتي كورنى ليپرسينه وه له تاوانه كاني داعش” - كه كورتر او هكه ي يونيتاد (UNITAD) ه، ده دات.

ده سه لاته سنوورداره كه ي يونيتاد

له رپكه وتى ۹/۸/۲۰۱۷ وه زيرى دهره وه عيراق به فهرمى داواى له نه ته وه يه كگرتووه كان كرد، كه به مه به ستى دادگه يي كورنى سه رانى داعش، سوود له شاره زايان وه رگريت. دواتر برى تانيا و عيراق پيكه وه پروژبه بريارى كيان ئاماده كرد و له م سونگه يه وه له ۲۱/۹/۲۰۱۷ بريارى ژماره (۲۳۷۹) له لايه ن ئه نجومه نى ئاسايشه وه دهرچو يندرا. ئامانج له برياره كه، پيكه يئانى تيمى ليكولينه وه تى - عيراقى بوو بو ليكولينه وه له تاوانه كاني داعش و پالپشتي كورنى ليپرسينه وه له م تاوانانه.

دواتر، چو نيئى كار كردن و ده سه لاته كاني يونيتاد له چوارچيوه ي رينمايييه كى (۵۱) برگه يى به ره زامه ندى عيراق دارپژرا. سكرتيرى گشتى نه ته وه يه كگرتووه كان “ئه نتونيو گوتاريش” له رۆژى ۳۱/۵/۲۰۱۸، بريارى دا به ده ستنيشان كورنى “كه ريم ئه سعده ئه حمده خان” ي برى تانى وه كوو راويژكارى تايبه تى و سه رو كى تيمى ليكولينه وه بو يارمه تيدانى هه وله كاني عيراق بو كو كورنه وه و پاراستنى به لگه كان. داواى ئه وهى “كه ريم ئه سعده خان” يه كيك له هه ستيارترين پوسته نيوه دهوله تيبه كاني وه رگرت، وه كوو داواكارى گشتى دادگه ي تاوانكارى نيوه دهوله تى ده سته به كار بوو؛ ليكولنه رى دادى ئه لمانى “كريستيان رپچهر” وه كوو سه رو كى يونيتاد ديارى كرا.

ده سه لاته كاني يونيتاد خو ي له چهند بابه تيكي ديارى كرا ودا ده بينيته وه، كه برى تين له گه ران و كو كورنه وه و به ئه رشيف كورنى تاوانه كاني داعش كه له دژى پيكه اته جياوازه ئه نجام دراون. كاربان له سه ر گه ران به داواى

گۆرە بەکۆمەلەکان کردوو و بەشیکیان هەلدراونەتەو و پروفاتەکان دراوونەتەو دەستی خانەوادەکانیان. هەرەها لە رووی بابەتییهو ئەرکەکانیان پەيوەست کراوە بە تاوانە نیۆدەولەتییهکان (جینۆساید، تاوانەکانی دژی مرۆفایەتی، تاوانی جەنگ). لەم دەروازەیهو چەندان بابەتی تر لیکۆلینەو لەبارەو کراو؛ بۆ نمونە بەدەستەینان و بەکارهێنانی چەکی کیمیایی و بایۆلۆژی لەلایەن داعش و، کار لەسەر پڕۆجەو پارەدارکردن (تمویل)ی داعش کراو، کە چۆن لە دەروە و ناوێو ئەم بابەتە ئەنجام دراو؛ هەرچەندە بابەتی پارەدارکردن لە بنەرەتدا راستەوخۆ ناچیتە چوارچێوەی بابەتی تاوانە نیۆدەولەتییهکان. یونیتاد ئامادەیه کە ئەم بەلگەنامانە لەگەڵ عێراق و ولاتی تر – ولاتی سییەم – بەش بکات بە مەبەستی دادگەبیکردنی سەرانی داعش؛ هەرەو بۆ نمونە لە پێش دادگەو بالای هەریمی لە “کۆپلنز”ی ئەلمانیا لە مانگی ۶ی ۲۰۲۳ سوود لەم بەلگەنامانە وەرگیرا. شایەنی گوتنە، حکوومەتی هەریمی کوردستانیش هاوکار و یارمەتیدەری سەرەکیی یونیتاد بوو، هەرەو کوو لە راپۆرتە یەک لە دوای یەکەکانی یونیتاد دەردەکەوێت.

هەرچەندە پرسەکان بۆ کۆمەلگەو نیۆدەولەتی زۆر مەترسیدارن، کەچی لە ئاستە یاساییهکەو، نەتەو یەکگرتووەکان زۆر بەخەمساردییەو ئەم بابەتەو رووژاند؛ یونیتادی دامەزراندوو بە دەسەلاتیکی کەمەو و لەژێر چاودێری و هەژموونی عێراق کارەکانی ئەنجام دەدات. دەبوایه وەکوو یۆگوسلاقیای پێشوو و پرواندا مامەلەو لەگەڵ پرسەکان بکردایە. بۆ نمونە، بە بریاری ژمارە (۷۸۰)ی سالی ۱۹۹۲ی ئەنجومەنی ئاسایش لە ۶/۱/۱۹۹۲ لێژنەیهکی هاوشێوەی یونیتادی پیک هێنا بۆ لیکۆلینەو؛ دوای چەند مانگی بە بریاری ژمارە (۸۲۷)ی سالی ۱۹۹۳ لە ۲۵/۵/۱۹۹۳ دادگەو تاوانکاری نیۆدەولەتی تایبەت بە یۆگوسلاقیای لەلایەن ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەو یەکگرتووەکان دامەزرا. هەرەها دامەزراندنی دادگەو تاوانکاری نیۆدەولەتی تایبەت بە پرواندا بە هەمان پێچکەدا تێ پەری.

کەچی سەبارەت بە تاوانە نیۆدەولەتییهکانی داعش، دوای شەش سال لە کارکردنی یونیتاد و خویندەووی ۱۰ (دە) راپۆرتی جیاواز سەبارەت لیکۆلینەو و بەلگەنامە و راستییەکان لە ئەنجومەنی ئاسایش، بریاری ژمارە (۲۶۹۷)ی سالی ۲۰۲۳ باس لە کۆتاییهاتی ئەرکەکانی یونیتاد دەکات، بێ ئەوێ بزانرێت ئەو هەگبە پڕ لە بەلگەنامە و شایەتییهی یونیتاد، چیی بەسەر دێت و چۆن دادگەکانی عێراق و ولاتان سوودی لێ وەرەگرن. ئاراستەو عێراق ئەوێه کە ئەم بەلگەنامانە وەکوو بەلگەنامەو ناوخۆیی عێراقی تۆمار بکری و دەولەتی سییەم ناتوانی بەبێ رەزامەندی عێراق سوودی لێ وەرگری. ئەمەیش بەلگەیهکە کە پڕۆسەو دادگەبیکردنی داعش لە عێراق و لە تەواوی جیهانیش، بەسستی بەرپۆه دەچیت و پڕۆسەکانی دادگەبیکردنی سەرانی داعش بەناوخۆیی بکریت.

بەناوخۆبیکردنی دادگەبیکردنی سەرانی داعش

هەر لە سەرەتای دامەزراندنی یونیتادەو نیشانەکانی بەناوخۆبیکردنی دادگەبیکردنی سەرانی داعش بەدەرکەوتن، کە گشت ئەو ئەرکانەو لە سەرەو باس کراون بە رەزامەندی و هەماهنگی حکوومەتی عێراق ئەنجام دەدریت؛ بۆ نمونە یونیتاد لە پێدانی بەلگەنامەکان بە ولاتی سییەم بۆ دادگەبیکردن سەرانی داعش، پێویستە رای دەسەلاتارانێ عێراق وەرگریت.

یونیتاد خراوەتەو ژێر دەسەلاتی عێراقی: وەکوو ئاماژەمان پێ دا، بە داواکاری عێراق، یونیتاد دامەزرا و نیوێ پیکهاتەکی هەلگری رەگەزنامەو عێراقین و، کۆتاییهێنانیشی بە داواکاری عێراق دەبیت. کەواتە

نیوان عیراق و ئەمریکا لە ساڵی ۲۰۰۸ و کشانەوێ هێزە ئەمریکییەکان لە کۆتایی ساڵی ۲۰۱۱. کەچی دواتر دواى داگیرکردنى پرووبەریکی فراوان لە خاکەکەى لەلایەن ریکخراوى داعشەو، عیراق مەجبوو بوو رینگە بە گەراندنەوێ هێزە سەربازییەکانى هاوپەیمانیی جیهانیی دژی داعش بدات و، لە سەرۆوی هەموویانەوێ هێزەکانى ئەمریکا.

لایەنگرانى سیاسەتى گەراندنەوێ سەرۆهێ، رەنگدانەوێ بەسەر ناوى هاوپەیمانیی دروستکردنى حکومەتى "محەمەد شیاع سوودانى" هەبوو و ناوى لى نراو "هاوپەیمانیی ئیدارەى دەوڵەت". ئیدارەى دەوڵەت و سەرۆهێ، هاوواتان، چونکە ئیدارەى دەوڵەت کارىکی هەرە ئاسایی هەموو حکومەتیکە لە جیهان؛ بەلام نەدەکرا ناوى لى بنریت "هاوپەیمانیی سەرۆهێ (تحالف السیادة)، لەبەر ئەوێ سوننەکان کە بەشداری لە حکومەتەکەى ئیستا، ئەو ناوێان لە هاوپەیمانییەکانى ناو.

هەرۆهیا لە ۵/۱/۲۰۲۰ وەکوو کاردانەوێهێک لە دواى هێرشەکانى ئەمریکا بۆ سەر قاسم سلیمانى و ئەبو مەهدى موهەندیس، ئەنجومەنى نوینەرانی عیراق داواى دەرکردنى هاوپەیمانیان لە عیراق و گەراندنەوێ سەرۆهێ عیراقى کرد. نیشانەهێکی تری سیاسەتى گەراندنەوێ سەرۆهێ، بریتییە لە پریری دادگەى بالای ئیتحادى، تايبەت بە نادەستوورییونى ریککەوتننامەى عیراق و کویت دەربارەى "خۆرەبدوللا" کە لە ریکهوتى ۴/۹/۲۰۲۳ دەرکرا و، تاکلايەنە پریری هەلۆهشاندنەوێ ریککەوتننامەى دوولایەنەى نیوان کویت و عیراقى لە ۲۹/۴/۲۰۱۲ راگەیاندا؛ واتە دادگە داواى گەراندنەوێ سەرۆهێ خاکی عیراق بۆ سەر خۆرەبدوللا دەکات.

هەندى جار هەست دەکریت لایەنگرانى سیاسەتى گەراندنەوێ سەرۆهێ، زیادەرۆی تیدا دەکەن: لە ئاستى ناوخۆیى بە شیۆهێ دژەفیدرالییەت کار دەکەن و لە جياتى جیبەجیکردنى فیدرالییەت، داواى بەناویندیکردنى توند لە بەغداوێ دەکەن. هەرۆهیا سیاسەتى گەراندنەوێ سەرۆهێ لە ئاستى نیودەوڵەتى بەو شیۆهێ کارى لەسەر دەکریت کە بابەتیکی وەکوو جینۆساید کە سروشتیکی تەواو نیودەوڵەتی هەیه، بچووک بکریتەوێ و بەناوخۆیى بکریت، یان بە شیۆهێ کاردانەوێهێکی توند دژی ریکخراوێ نیودەوڵەتییهکان، بەتايبەتى نەتەوێهێگرتووەکان، ئەم سیاسەتە دەرکەوێت.

کاردانەوێهێکانى عیراق بەرامبەر نەتەوێهێگرتووەکان

جیاواز لەو لیژنە نیودەوڵەتییهانى کە لەلایەن نەتەوێهێگرتووەکانەوێ بەسەر عیراقدا سەپینران، یونیتاد لەسەر داواى عیراق دامەزراوێ و چوارچیۆهێ کارکردنى بۆ داناوێ. لیژنەدا چەند نمونەهێک دەخەینە روو: بە مەبەستى چارەسەرکردنى پرسەکانى دواى جەنگى کویت لە ساڵى ۱۹۹۱ و چەکدامالینى عیراق، دوو کۆمىسیۆن لە نەتەوێهێگرتووەکان دروست بوون: یەکەم، کۆمىسیۆنى تايبەتى نەتەوێهێگرتووەکان (ناسراو بە یونسکۆم UNSCOM) لە نیوان سالانى ۱۹۹۱-۱۹۹۹ دامەزرا؛ دووهم، کۆمىسیۆنى نەتەوێهێگرتووەکان بۆ چاودیریکردن و لیکۆلینەوێ و بەدواداچوون (ناسراو بە یونموڤیک UNMOVIC) لە نیوان سالانى ۱۹۹۹-۲۰۰۷ دامەزرا.

هەرۆهیا کۆمىسیۆنى نەتەوێهێگرتووەکان بۆ قەرەبووکردنەوێ (ناسراو بە UNCC) لە نیوان سالانى ۱۹۹۱-۲۰۲۲ بەسەر عیراق سەپینرا؛ لەم رینگەهێوێ پرری زیاتر لە (۵۲) ملیار دۆلارى قەرەبووى زەرەمەندى جەنگى کویت (۱۹۹۰-۱۹۹۱)، خرایە سەر ئەستۆى عیراقییهکان و بەشە بوودجەى عیراق. لە

پروژه‌های (۳۱) سالیدا قه‌ره‌بووه‌کان درانه‌وه به کەس و کۆمپانیا و ده‌وله‌تانی زهرمه‌ند له جه‌نگی کویت له ره‌گه‌زنامه جیاوازه‌کان.

ئهمانه‌ی سه‌روهه چهند نموونه‌یه‌کن له‌وه‌ی که نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان چۆن خۆی به‌سه‌ر عیراقدا سه‌پاند؛ ئیستایش وای کردوو که ئهم ولاته به هه‌ستیکی کاردانه‌وه به‌رامبه‌ر نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان کار بکات. له نامه‌که‌ی وه‌زیری ده‌روه‌ی عیراق (پروانه به‌لگه‌نامه‌ی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان ژماره (S/2023/654) له ریکه‌وتی ۷/۹/۲۰۲۲) بۆ نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان زۆر به‌روونی داوای کۆتاییه‌ینان به یونیتاد ده‌کات له ماوه‌ی سالی‌کدا؛ له هه‌مان کاتدا داوایان لێ ده‌کات که ئهو به‌لگه‌نامه‌ی یونیتاد به‌ده‌ستیان که‌وتوو، نه‌دری‌ت به ده‌وله‌تی سییهم به مه‌به‌ستی دادگه‌بیکردنی داعش. ئهم جۆره داواکاریانه، ئاماژهن بۆ نه‌مانی متمانه‌ی عیراق به یونیتاد له لایه‌ک و، له لایه‌کی تره‌وه نیشان ده‌دات که یونیتاد له‌ژێر رکیفی عیراق کار ده‌کات. بریاری ئه‌نجومه‌نی ئاسایشی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان ژماره ۲۶۹۷ ی سالی ۲۰۲۳ داوای له یونیتاد کردوو که به ره‌زامه‌ندی عیراق ئهم به‌لگه‌نامه‌ی پیشکەشی ده‌وله‌تی سییهم بکات. عیراق ده‌یه‌ویت به‌لگه‌نامه‌کانی یونیتاد، بکات به به‌لگه‌نامه‌ی ناوخۆیی عیراقی، دواتریش ته‌نیا له‌لایه‌ن دادگه‌ ناوخۆیییه عیراقیه‌کانه‌وه به‌کار بی‌ت.

کاردانه‌وه‌کانی عیراق به‌رامبه‌ر نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان له‌وانه‌یه بگاته رادده‌یه‌ک که داوای کۆتاییه‌ینان به نێردراوی هاوکاریی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان بۆ عیراق (ناسراو به یونامی UNAMI) بی‌ته به‌شیکێ تر له سیاسه‌تی داها‌تووی عیراق. یونامی زیاتر له (۲۰) ساله‌ چالاکه له بواره جیا‌جیا‌کانی ژبانی سیاسی و یاسایی عیراقیه‌کان. راسته یونیتاد، له ئاستی چاوه‌روانی و ئاوات و خه‌می قوربانیا‌ن نه‌بووه، به‌لام با نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان فۆرمیکێ تری کارکردن په‌په‌رو بکات، یان ده‌سه‌لاته‌کانی یونامی به‌رفراوان بکات و بابه‌تی دادگه‌بیکردنی سه‌رانی داعش له ئه‌ستۆ بگریت.

کۆبه‌ند

کۆتاییه‌ینان به نێرده‌کانی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان له عیراق، مه‌ترسیی شاراو‌هی هه‌یه بۆ هه‌ریم و پیکهاته‌کانی تری عیراق. ئهم ریکه‌راوه نیوده‌وله‌تییه له سالی ۲۰۰۳ وه‌وه‌وه‌کوو چاودیریک بۆ پرسه عیراقیه‌کان و وه‌کوو ناویژیکاریک له کیشه‌کانی نیوان به‌غدا و هه‌ولێر ده‌رکه‌وتوو. ئاماده‌بوونیا‌ن، گه‌ره‌نتییه‌که بۆ پاراستنی قه‌واره‌ی هه‌ریمی کوردستان، چونکه پرسه ناوخۆیییه گرنگه‌کانی عیراق له سالی ۲۰۰۳ وه‌، به به‌رنامه‌ی کاری ئه‌نجومه‌نی ئاسایشی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کانه‌وه گری‌ دراو. پیویسته هه‌ریمی کوردستان به‌هه‌ستیارییه‌وه له پچرانی هیللی په‌یوه‌ندی نیوان عیراق و نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان پروانیت و، کار له‌سه‌ر ئه‌وه بکری‌ت که ئهم هیلله بمینیته‌وه و زیاتر په‌ره‌ی پی‌ بدری‌ت.